

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82 (477)

Масловська Т.О.

(м. Одеса)

ФОЛЬКЛОР ТА СИМВОЛИ У ПОЕЗІЯХ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Анотація. Розглядаються фольклорні теми, сюжети та символи у поезіях В. Симоненка. Символи допомагають психологічно відобразити внутрішній світ ліричного героя, настрої, переживання, що дозволяє розширити поетичний безмежний простір, який подає поет. Кожен символ має своє місце, вони допомагають розкрити смисл. Симоненко будує свою поезію на стику двох світів –реального і надреального, так що це переходить у світ символів.

Ключові слова: архетип, колективне, реальне, надреальне, фольклор, обрядове дійство, симол.

В українській літературі митці завжди звертались до народнопоетичної символіки та міфології, домінує тенденція переосмислення фольклорного джерела символічно, його семантика постійно розширюється новими похідними лініями. **Мета** пропонованої статті –дослідити поетику творів В. Симоненка на основі фольклорних тем та сюжетів, символів, які за своїм походженням та структурою є своєрідними у кожного митця слова. **Актуальність** нашого дослідження вбачаємо в тому, що поезія та поетика В. Симоненка й до сьогодні залишається недостатньо вивченою.

Наявність фольклорних елементів у різних літературних творах називається фольклоризмом. Це відбувається через різні запозичення: сюжетні або введення до твору мотивів чи образів, переосмислення міфологічних сюжетів, першоелементів. Психологічна інтерпретація фольклорних мотивів, переосмисленість народної міфології. В українській літературі простежується певне домінування фольклоризму у різні епохи. Фольклоризм простежується і у поетичних творах шістдесятників, зокрема В. Симоненка так, наприклад,

легенда “Русалка” починається, як у фольклорних баладах: *“повела житами стежка неширока В поле, де тополя мріє одинока. А над нею плинуть хмари, ніби думи, Повні весняного трепетного суму”* [4,103]. Сюжет цей дуже відомий із усної народної творчості: дівчині “колись людині”, злоба загубила чисту душу. Місяць дівчині щовечора співав пісні: *“Ой, вийди, серце, з води на волю, На трави чисті, на срібний луг, Ковтни повітря хоч раз у волю; Як я, напийся людського болю –Війна жорстока іде навкруг”* [4,101]. Прихід весни зустрічали святом, різними іграми. У легенді “Русалка” автор згадує про Свято Купайла, яке збігається зі святом св. Івана, тому й називається свято на Івана Купайла. [1;409] Це ніч чар, коли один раз на рік можна побачити, як цвіте папороть, також заховані скарби, а ще в це свято можна розуміти мову звірів. В цей день юнаки та дівчата плели вінки, пускали їх на воду, розводили багаття, стрибали через нього, водили таночки. Русалочки в цей день виходили з підводного царства гуляти. Поет метафорично передає цю чудову ніч: *“Небо кров’ю паленіло, тонуло в загравах А ми собі веселились на шовкових травах. Залицялися до вітру, з вихором кружляли, Вели танок і піснями смуток відганяли.”* Елемент гри є обов’язковим елементом у поезії усної народної творчості. Гра несе в собі щось значуще, має певний смисл. Будь-яка гра щось означає. Про те, яку роль відіграє гра в обрядах, Й. Гейзінга зазначає: “обряд чи “ритуальний акт” відтворює певну космічну подію, те, що відбувається в природі. Однак слово “відтворює” недостатньо віддає точне значення цієї дії, адже тут “відтворення” є насправді “ототожненням”, містичним поворотом або ж “відтворенням” поезії. Як сказали б греки: “вона більш метектична, ніж міметична”[2, 22]. Гра є невід’ємним супутником поезії. Бо поезія народжується в грі. Й. Гейзінга має рацію, що “поезія у своїй первісній культуротворчій якості народжується у грі і як гра –священна, безперечно, гра; але завжди, навіть у своїй священності, вона виступає на грані веселого самозабуття, жарту й розваги. Чуття прекрасного все ще дримає в переживанні обрядового дійства як такого, звідки постає поезія у вигляді гімнів чи од, творених у шалі ритуального піднесення. Ніщо так не живило поезії, як

святкування нових пір року, надто весни, коли молоді люди обох статей сходилися до купи, охоплені почуттям радості й волі. Поезія в цій формі—як вияв предковичної гри в притягання й відштовхування між юнаками й дівчатами, гри, провадженої в душі легкої, віртуозної дотепності, —така сама первісна, як і поезія, що зародилася з церемонії —обряду” [2,141]. Обов’язковим супроводом танцю є пісня: в поезії В. Симоненка це показано яскраво: *“Ой ти, місяцю, Ой ти, ясний, Ми тебе голубить хочемо. Ти зійди до нас, Прекрасний, - Зацілуємо, залоскочемо, Не ховайся поза хмарами Не гребуй речами-чарами”*. Закоханих розлучили, на війні хлопця поранено, а дівчина—верба своїми зеленими кошлатими гілками, сховала його від катів *“У люту темінь і ніч кляли, Убрання рвали моє зелене, А партизана ж не знайшли”*. Дівчина вирішила піти з хлопцем, та зла Цариця вирішили зупинити їх *“Ми з ним тікали, і серед поля Отут я стала, немов тополя”*, милуючись сонцем, *“вклоняється полю”*. Виглядала свого милого з походу, та тільки вона не знала, *“що поруч, де життя шумить, Милій на майдані бронзовий стоїть”*. Кохання їх буде вічно жити, *“листям на тополі й бронзою дзвенить”*.

Фольклорні мотиви та сюжети простежуються у поезії *“Кирпатий барометр”*, як над віками і народами встало велике *“горе, мов чорний гном”*. І атакує тепер тільки підлість, хитрість, брехня та *“гуркотять бойові колісниці, Свищуть ратиця і шаблі”*. З’являється *“лукавий хтось”*, він *“стоокий”*, він *“всесвітній жах”*, *“Скона твій спокій на моїх ножах...” Великі очі і великі вуха, страх до смерті —ось що може дати цей “лукавий хтось”*. Фольклорні елементи можна побачити у змалюванні вузьколобих, куцоногих, *“із іклами зубами Заходились вибивати тропака ногами”*. Танець пітекантропів — обряд, який супроводжується піснею, це своєрідний елемент гри, про який ми згадували вище: *“Нам живеться ласо й любо, А на совість ми плюєм —Що потрапило на зуби, Те жуєм, Жуєм, Жуєм! Тільки ми від глузду вільні Ми —сини Європи. Ми —могутні Ми —всесильні Ми —пітекантропи!”* Зв’язок танцю з грою, які тісно взаємопов’язані, Й. Гейзінга пише, що *“співвідношення не в тому, що в танці чи коло танцю є щось від гри; він — безпосередній вияв, майже*

тотожний із своєю сутністю. Танець є особлива й особливо довершена форма гри як такої” [2, 188]. Танцювали, співали і раптом провалились, а на їх місці з’являються генерали (виконання хору). Ще Арістотель приділяв велику увагу хору, виконання якого було обов’язковим у виконанні драми. Хоч виконувався з метою прославлення та вихвалення видатної особи. У “Кирпатому барометрі” хор має дещо інший відтінок. Генерали хизуються досягненнями: *“Не цяцьками –ракетами бавимо, А життя не вертає назад. Син ітиме з очима кривавими Крізь гарячий атомний чар. А мрія в них одна – “це атомний гриб”. Здичавілі од крові нації Будуть ширшити ікла, мов звір, І здихатимуть від радіації У роззявлених пащах гір. Як розірве космічну тишу Передсмертний стогін землі – Вічність подвиги наші запише На своєму сивім чолі!”* Поет засуджує дії, які направлено проти людини. Не для того людина винайшла атом. А.Ткаченко називає В.Симоненка пророком подій на Чорнобильській АЕС.

Фольклорні символи у поезіях В. Симоненка своєрідні. “Ми називаємо символом в поезії особливий тип метафори –предмет чи дія зовнішнього світу, означає явище світу духовного чи душевного за принципом схожості” [3, 313]. Символ має філософську смислову наповненість. Символ тісно пов’язаний з наукою, міфом, вірою, поезією, тяжіє до певного узагальнення (на відміну від алегорії, проявляється в конкретному образі). Символ базується на філософських потребах езотеричного знання. Народна пісня, релігійне мистецтво, містична поезія мають свою традиційну символіку. Використовуючи цю символіку в своїх поезіях, В.Симоненко надає їм ознак індивідуальності, щоб створити картину переживання, особливого поетичного світу та порив душі в цей світ. Можна виділити такі слова-символи у В.Симоненка: “лебеді”, “конвалія”, “крила”, “мавки”, “поле”, “верба” (верба – символізує здоров’я і життя, уособлення таємничої сили жінки, плодючості та материнства. Це дерево уособлює також життя і смерть), “тополя”, “півень”, “сонце”, “динаміт”, “світ”, “блискавки”, “калина”(це знак життя, крові, вогню і смерті. Калина відіграє роль світового дерева, це насамперед дівоча краса. Символізує з одного боку радість, материнство, з іншого –смуток, недолю,

козацьку долю. Калина уособлює і саму Україну, символ батьківщини. Калина – уособлення дому, батьків, усього рідного; це давній український символ позачасового єднання народу: живих і тими, що відійшли у потойбіччя, й тими, котрі ще чекають на своє народження). Символи мають своєрідний смисл, так, наприклад, душа поета повна пристрастей і тривоги за Батьківщину: *“Не шкодуй добра мені, людині, Щастя не жалій моїм літам - Все одна ті скарби по краплині Я тобі закохано віддам”*[4, 11]. Елементи пейзажу симоненківських віршів – море штормить, блискавки, пагорби, сонце набувають особливого символічного змісту: *“Щоб море не висохло, Потрібно багато краплин Але в штормову годину, Як море бурунить гнів, Потрібна зайва краплина, Щоб вийшло воно з берегів”* [4, 71]. Або: *“Щоби серце твоє одчайдушно левине Краплю сили хлюпнуло в серце моє”* [4, 67]. *“Понеси мене на крилах, радосте моя, Де на пагорбах і схилах сонця течія”*[4, 72]. Образ води у фольклорі багатогранний. Водою очищаються від бруду тілесного і душевного використовують воду во благо людині й на зло. Вода також виступає посередником між світом живих і потойбіччям, засобом для розкриття майбутнього. Вода є символом вічності і плинності часу. Вода як утілення жіночого життєдайного начала, вважалась і джерелом родючих сил природи. Також у фольклорі вона символізує дівчину, жінку, їхню красу.

Україну В.Симоненко зображує як живу істоту, наділяє особливими символами: *“Україно! Яка в тебе мрія шалена! Ти не кліпай очима на мрію чужу”*. Або: *“Ти здави моє серце своїми руками І углядиши, що в ньому немає води. Не сиди в пелюшках над чужими віками, Але гордо крізь смерть до безсмертя іди”*[4, 30]. *“Пристрасним, орлино-мудрим зором Дивишся у всесвіт з-під повік...Виродки –підтвердження суворе, Що живеш і житимеш повік”* [4, 29]. *“Гримотить над світом люта битва За твоє життя, твої права”*[4, 20]. *“Я проллюся крапелькою крові На твоє священне знамено”*[4, 20]. Або: *“Упаду я зорею Мій вічний народе. На трагічний і довгий Чумацький твій шлях”*[4, 21]. Цікаво, що поет іноді сам розкриває смисл символів: *“Знаю – зливи, та буйні грози І роса в шумовинні віт–То сирітські, вдовині сльози, То*

замучених предків піт” [4, 29]. Або: “Не заграють сурми на зорі...Будуть вік стояти біля броду Посивілі **верби-матері**” [4, 72]. Або: “Я твоя мука і твоє сумління, Мені кати не обрубали **крил** Із ран моїх бере твоє **коріння** Для боротьби і ненависті сил”[4, 84]. Або: “Щоб надійно **крила соколині** Вас у небі вічності несли, Мудрості своєї по краплині Смертні вам, як **бджоли** віддали” [4, 35]. “За наші рідні **верби** довгополі, За наші дні прекрасні й молоді” [4, 43]. Або: “Як хороше у нас не Україні, Де пісня **нив** чарівна та лунка, І шепіт **верб**, поклики **гудка** Злились навек в мелодії єдиній. Розлога **вербо**, чому ти мені Миліша дуба, клена і берізки? Чи не тому, що в роки ненависні Моїх дідів сікли вербові різки” [4,53]. Мир і спокій, любов до рідної землі поет окрилює, оживлює, оказковлює, все навколо неї у своїх поезіях (наприклад, “Лебеді материнства”). Кохання поет наділяє традиційними символами, пише, як про магію: “Під віями, як **абажурами**, Блищить очей твоїх овал”. Дівчина, як зоря, що входить в життя поетові: “Але ти в життя моє убоге **Зіркою** яскравою ввійшла”. “І **вербою** зазеленіла Своім **волоссям** хлопця укрила” [4, 104], “Так стоїть **тополя**, повна **сонця** й болю, **Вітами-привітами** кланяється **полю**. Добра та ласкава, ніжна й молода, Милого з походу вірно вигляда” [4, 105].

У фольклорі корабель –це символічна модель світобудови, тобто світу, й символ благополуччя, засіб мандрувати між світами. Це також символ душі. (У В. Симоненка «Кораблі! Шикуйтеся до походу! Мрійництво! Жаго моя! Живи! В океані рідного народу відкривай духовні острови!») [4,12].

Сонце –це головне джерело світла й тепла, від нього залежить усе в природі, навіть людина. У міфології сонце символізує зрячість, у давнину вважалось, що що небесні світила –то очі божеств. Темрява, ніч, туман є своєрідними синонімами зла, неправди. З першими промінчиками вранці, за повір’ям, знищується вплив злих духів. Отже, сонце символізує знання, справедливість, милосердя, переможця неправди і всілякого зла. А також – тепло, світло. На свято Купала є звичай спускати з пагорба вогненне колесо. Вінок також уособлює сонце. У купальських піснях його називають «віночком з

кадила», тобто вінком вогненным. Купальське пускання вінків на воду відображає шлюб води й сонячного вогню, із якого постав світ.

У фольклорі Місяць –світило, да давніми уявленнями, мало вплив не тільки на природу, господарські процеси, а й на людину. Місяць пов'язували з жіноцтвом, таємними знаннями (його вважали покровителем жінок). У поезіях В. Симоненка місяць наділений різними метафоричними формами («суне в шибку свій блідий диск»). У міфах та фольклорних переказах Зоря в багатьох народів –це жінка. Дружина або сестра сонця, чи каханка місяця. В українському фольклорі –це символ дівчини, місяць –символ парубка. Із зорею порівнюють гарну дівчину, жінку, господиню. Зоря возвістила світові про народження Ісуса Христа. Вона з'явилася над вертепом у Віфлеємі, де народився Спаситель, і вказувала шлях до нього трьом царям зі Сходу, волхвам і пастухам. Зірки –це діти сонця й місяця. Небо і Земля у міфології багатьох народів на початку творення світу перебували у шлюбі. Батько –Небо і мати – Земля тоді ще були нероздільними. Небо –життєдайна стихія, що їй поклонялися давні українці; величний образ давньоукраїнської міфології. Згідно з міфом, Небо утворилося від сійва блакитних очей Коляди. Животворна сила сонячних променів та дощових злив, що спадають з неба, породили в давніх українців уявлення про шлюб Неба (чоловіча стать) і Землі (жіноча стать) [5, 172].

Індивідуальна символіка В.Симоненка дозволяє розширити поетичний безмежний простір, який подає поет. Кожен символ має своє місце, вони допомагають розкрити смисл. Симоненко будує свою поезію на стику двох світів –реального і надреального, так що це переходить у світ символів. Так на перший погляд здається, що ніби поет говорить про елементи пейзажу, чи явища в природі, або про рослинний світ –а у віршах вони символічно передають картину іншу, –це передчуття реального.

В.Симоненко використовує багато символів, у концепціях Юнга вони називаються архетипам. Архетип –прообраз, первісний образ, ідея. Архетип актуалізується і виявляється в різних сферах духовного життя і поведінки

людини через символи, образи уяви, які мають прихований сенс і потребують відповідного тлумачення. “Особливе позасвідоме визначає індивідуальну, інтимну сторону психічного життя. Це насамперед “чуттєво забарвлені” комплекси. Що ж до змісту “колективного” позасвідомого, то це так звані архетипи” [3, 313]. Поняття архетипу може бути застосоване лише до колективних уявлень, оскільки воно означає тільки той психічний зміст, який ще не зазнавав ніякої свідомої обробки і, отже, є безпосередньою душевно-психічною даністю. В такому розумінні архетип значно відрізняється від історично сталих і вироблених формул. Архетип являє собою, по суті, несвідомий зміст, який замінюється у процесі його становлення свідомим і чуттєвим. Поезія у своїй первісній культуротворчій якості народжується у грі і як гра – священна, безперечно, гра, але завжди, навіть у своїй священності, вона виступає на грані веселого самозабуття, жарту й розваги. На цьому етапі немає мови про задоволення естетичного імпульсу. “Що ж робить **поетична мова з образами**? Вона ними **грається**, розташовує їх за приписами стилю, вкладає в них таємницю, так що кожен образ містить у собі відповідь не якусь загадку” [2, 154]. У В.Симоненка традиційні і фольклорно–етнографічні символи (тополя, верба, вітер, крила, півні, сонце, краплина, блискавиці тощо) оживлюються, поет надає їм архетипальну первинність, зримих символів тут не достатньо, він надає символам дію, рух – тим самим В. Симоненко це оказовлює: “*Не шкодуй добра мені, людині, Щастя не жалій моїм літам – Все одно ті **скарби** по краплині Я тобі закохано віддам*” [4, 11]. Або: «***Сонцем** душу жадібну налий! Дай мені у думку **динаміту**, Дай мені любові, бай добра, Гуркочи у долю мою, **світе**, Хвилями прадавнього Дніпра*” [4, 11], “*Понеси мене на **крилах**, радосте моя, Де на пагорбі і схилах **сонця** течія*” [4, 172].

Отже, у поезіях В.Симоненка багато різних фольклорних тем, мотивів, образів, які допомагають розкрити глибшу суть поезії, емоційне піднесення, настроїв, внутрішньо відтворюють переживання, душевний біль поета.

Символи у поезіях В. Симоненка допомагають ширше розкрити діапазон бачення світу, розширення глибшої суті сприйняття поезії. Поет динамізує

символи, надає їм людських рис, іноли, навіть, оказковлює їх, що дозволяє глибше проникнути в суть поетичного світобачення.

Література

1. Воропай, О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис [Текст] / О. Воропай. - К.: Оберіг. - 1993. - 409 с .
2. Гейзінга, Й. Homo Ludens [Текст] / Й. Гейзінга. – К.: Основи, 1994. – 242 с.
3. Левчук, Т.Г. Естетика [Текст] / Т.Г. Левчук. – К., Вища школа, 1997. – 313 с.
4. Симоненко, В. Лебеді материнства [Текст] / В. Симоненко. – Дніпроп.: Промінь, 1989. – 222 с.
5. Плачинда, С. Словник давньоукраїнської міфології [Текст] / С. Плачинда. –К.: Велес.-2009. - 237 с.

Масловская Т. А. Фольклор и символы в поэзии Василия Симоненко. - Стаття.

Аннотация . Рассматриваются фольклорные темы, сюжеты и символы в поэзии В. Симоненко. Символы помогают психологически отразить внутренний мир лирического героя, настроения, переживания, которое позволяет расширить поэтический безграничное пространство поэта. Симоненко строит свою поэзию на стыке двух миров - реального и надреального, что находит свое отражение в его символизме.

Ключевые слова: архетип, коллективное, реальное, сверхреальное, фольклор, обрядовое действие, символ.

Maslovska T. O. The folklore and symbols in the poetry of Vasil Symonenko. - Article.

Summary. Considered folkloric themes, plots and characters in poetry Mr.V.Symonenko. Symbols help to show the inner psychological world of lyrical, moods, feelings, thus extending the infinite poetic space that delivers a poet. Each character has its place, they help reveal the meaning. Simonenko builds his poetry at the crossroads of two worlds-the real and nadrealnoho, so it goes in the world of symbols.

Key words: archetype, collective, real nadrealne, folklore, ritual action, symbols.